

Yıldız Futbolcu, Mağdur Siyasetçi Zeki Rıza Sporel

Temuçin Faik Ertan*

Zeki Sporel'in Ailesi Çocukluğu ve Eğitimi

Zeki Rıza Sporel, 28 Şubat 1898'de İstanbul'da doğdu¹. Aynı günlerde Osmanlı Devleti'nde II. Abdülhamit Padişahı ve Jön Türk hareketi henüz doğmuştu. Zeki Rıza'nın dünyaya geldiği ve büyüdüğü yıllar İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin de doğduğu ve geliştiği yıllar oldu. Ama Zeki Rıza, bu siyasi hareketlerin hep dışında kalacak ve futbola odaklanacaktı. Zeki Rıza'nın babası Mızıka-ı Hümayun'da kolağası rütbesiyle görev yapan Ali Rıza Bey idi. Annesinin adı ise Rebia idi. Hasan Kâmil ve Mesut'un küçük kardeşi, Arif'in de ağabeyi idi². Hasan Kâmil de Zeki Rıza gibi futbolcu olacak ve hatta A Milli Takımın tarihteki ilk müsabakası olan Romanya maçında kaptan olarak sahaya çıkacaktı.

Eğitimine İstanbul'da bulunan Selimiye Kışlası'ndaki Mülkiye Baytar Mektebi'nde başlayan Zeki Rıza, daha sonra Bursa Askeri İdadisi'ne nakil oldu ve eğitime burada devam etti. Bu okuldan askeri baytar olarak mezun olduktan sonra mesleğe atıldı. Ordu bünyesinde yüzbaşı rütbesiyle baytar olarak görev yaptı. Aynı günlerde Türk futbolundaki ve Fenerbahçe'deki yükselişi de devam ediyordu. Millî Mücadele yıllarında İstanbul'da kalmayı tercih etti ve sportif faaliyetlerini mesleğiyle birlikte yürüttü. Askeri baytarlığın yanı sıra Kadıköy İtfaiyesinde memurluk ve Belediye Merkez Baytarlığı gibi görevlerde de bulundu³.

* Prof. Dr., Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Balkan Çalışmaları Anabilim Dalı, Ankara/TÜRKİYE, tfertan@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-8782-7355> DOI: 10.37879/978-975-17-6294-8.2025.1321

1 Cem Atabeyoğlu, *Türk Spor Tarihi Ansiklopedisi*, İstanbul 1991, s. 358.

2 Rüşti Dağlaroğlu, *Fenerbahçe Spor Kulübü Tarihi*, İstanbul 1987, s. 572. Bu konudaki bilgilerde bazı tutarsızlıklar bulunmaktadır. Üç kardeş olduklarına dair bilgiler de mevcuttur.

3 TBMM Albümü, C II, (1950-1980), TBMM Genel Sekreterliği, Basın ve Halkla İlişkiler

a) Zeki Rıza Sporel Fenerbahçe’de

Kendisi gibi futbolcu olan Fenerbahçe’de oynayan ağabeyi Hasan Kâmil Bey’in⁴ de etkisinde kalarak 1912-13 sezonunda 14 yaşında iken Fenerbahçe’nin genç takımına dâhil oldu⁵. 1907 yılında kurulmuş olan Fenerbahçe, o dönemde 5-6 yıllık bir spor kulübü idi. Zeki Rıza, bu bağlamda Fenerbahçe’nin oldukça erken bir döneminde kulüp bünyesine katılmıştı. 1916 yılında yedi futbolcunun Altınordu’ya geçmesi üzerine takım kadrosunda ciddi bir boşluk doğdu ve henüz 17 yaşında iken Fenerbahçe Futbol Kulübünün A takımına yükseldi. Fenerbahçe’de A takımı seviyesindeki ilk maçını 17 Kasım 1916 tarihinde Üsküdar Anadolu’ya karşı oynadı ve Fenerbahçe’nin 7-0 galip geldiği bu maçta üç gol atmaya muvaffak oldu⁶.

1916’dan 1934 yılına değin, tam 18 yıl Fenerbahçe formasını giydi. Bu süre zarfında takımın kaptanlığını da yapan Zeki Rıza Sporel, Fenerbahçe formasıyla çıktığı 352 maçta, 470 gol atmayı başardı⁷.

Zeki Rıza Sporel, formasını giydiği Fenerbahçe’de 18 yıl boyunca dört İstanbul Ligi şampiyonluğu, iki de İstanbul Cuma Ligi şampiyonluğu yaşadı⁸.

Müdürlüğü, Ankara 2010, s. 590.

- 4 Zeki Rıza Sporel’in ağabeyi, Hasan Kâmil Sporel 1894 yılında İstanbul’da doğdu. Galatasaray Lisesinde öğrenci iken futbola başladı. Kısa bir süre Fenerbahçe’ye geçti. 1911 yılından 1934’e kadar Fenerbahçe’de futbol oynadı. 26 Ekim 1923’te Türkiye A Milli Futbol Takımının tarihindeki ilk müsabakası olan Romanya maçında takımın başında kaptan olarak çıktı. Ayrıca Hasan Kâmil Sporel, Fenerbahçe’nin Galatasaray’a gol atan ilk futbolcu olarak da tarihe geçti. Hasan Kâmil Sporel Galatasaray Lisesinden başkan, Robert Kolej ve Michigan’da okumuş bir mühendisti. Michigan Eagles takımında altı yıl futbol oynayarak, ABD’de futbol oynayan ilk Türk sporcuydu. 1960-1961 yıllarında Fenerbahçe Spor Kulübünün başkanlığını yaptı. 27 Nisan 1969 tarihinde, 75 yaşında iken İstanbul’da vefat etti.
- 5 Dağlaroğlu, *age.*, s. 572.
- 6 Bu maçtan önce Anadolu Kulübü yöneticisi Burhan Felek, Fenerbahçe’nin gençlerden kurulu kadrosunu görünce; “Kuzum, siz bu çoluk-çocukla buraya çelik-çomak oynamaya mı geldiniz Allah aşkına...” demişti. Atabeyoğlu, *age.*, s. 70.
- 7 Atabeyoğlu, *age.*, s. 358; Fenerbahçe Zeki Rıza Sporel, 42 İstanbul takımına karşı oynadığı 237 maçta 341 gol atarken, 14 yurt içi takıma karşı ise 21 maçta 33 gol atmayı başardı. 56 yabancı futbol takımıyla oynanan 94 maçta sahaya çıkan Sporel, bu maçlarda da 96 gol attı. Kısacası 112 takımla oynanan 352 müsabakada 470 gol atmış oldu. Dağlaroğlu, *age.*, s. 572.
- 8 Fenerbahçe, Zeki Rıza Sporel’in futbol oynadığı sürede 1920-1921, 1922-1923, 1929-1930 ve 1932-1933 yıllarında İstanbul Amatör Futbol Ligi şampiyonu oldu. 1920-1921 ve 1922-1923 sezonlarındaki İstanbul Cuma Ligi’ni de Fenerbahçe birinci tamamladı. Atabeyoğlu, *age.*, s. 545; <https://fenerbahcetarihi.org/futbol-istanbul-sampiyonluklari/>,

Zeki Rıza Bey'in Fenerbahçe'nin tarihine geçmesinde dönüm noktası niteliği taşıyan gelişmelerden biri de Harington Kupası müsabakası oldu. Lozan Konferansı'nın uzlaşya yöneldiği ve artık İngilizler başta olmak üzere, İtilaf Devletleri askerlerinin İstanbul'dan çekilme hazırlığı yaptığı günlerde, işgalci Birleşik Krallık Ordusunun komutanı olan General Charles Harington adına bir kupa maçı organize edildi. 29 Haziran 1923'te İngilizlerin oluşturduğu karma takım ile Fenerbahçe arasında Taksim Stadında oynanan maç Zeki Rıza'nın attığı gollerle Fenerbahçe'nin 2-1 üstünlüğü ile sonuçlandı⁹. Bu galibiyet yaklaşık beş yıldır fiili işgal altında bulunan İstanbul'da ciddi ses getirdi ve halka moral kaynağı oldu¹⁰.

1923 yılı Zeki Rıza için uluslararası açıdan başarılı bir yıl oldu. 26 Ekim 1923'te İstanbul'da Türkiye A Milli Takımının ilk maçı olan ve 2-2 sonuçlanan Romanya müsabakasında Türkiye'nin iki golünü attı. Böylece Türkiye A Milli Takımının ilk golünü atan futbolcu oldu. Aynı maçta ağabeyi Hasan Kamil Sporel de forma giydi¹¹. Zeki Rıza Sporel futbolu bıraktığı 1934 yılına değin 16 kez A Milli Futbol Takımının formasını terletti ve Milli Takım adına 15 gol attı¹².

1924 yılında Paris'te düzenlenen olimpiyat oyunlarına katılan A Milli Takımda yer alan Zeki Rıza, Türkiye'nin futboldaki uluslararası gücü oranında mücadele ettiyse de başarılı olamadı¹³.

Futbol oynadığı dönemde Askeri Baytar Okulunu da bitiren Zeki Rıza Sporel, baytar yüzbaşı olarak da görev yaptı. Bir süre Kadıköy İtfaiye Memurluğu ve Belediye Merkez Veterinerliği görevlerinde de bulundu. 1 Haziran 1934, pazar günü sade bir törenle futbolu bıraktı. O gün Avusturya'nın F.C. Wien takımına karşı Fenerbahçe'nin kaptanı olarak takımın başında son kez sahaya çıktı ve 470. golünü attı¹⁴. Aynı gün Mustafa Kemal Paşa'ya ait Gazi büstü de stadyumun girişine konuldu¹⁵. Diğer yandan Fenerbahçe'nin kuruluş

son erişim tarihi: 10.02.2024.

9 *Tevhid-i Efkâr*, 30 Haziran 1923.

10 Zeki Rıza Sporel'in yabancı takımlarla oynanan maçları bununla sınırlı kalmadı. 1918-1923 yılları arasında 19 İngiliz takımına karşı yer aldığı 34 maçta, 52 gol atmayı başardı. Dört Fransız takımına karşı da altı maçta 11 gol attı. Dağlaroğlu, *age.*, s. 573.

11 *Tanin*, 27 Teşrinievvel 1923.

12 Atabeyoğlu, *age.*, s. 358.

13 Bu bilgi ölümü üzerine hakkında yazı yazan Burhan Felek'e aittir. *Milliyet*, 4 Kasım 1969.

14 Dağlaroğlu, *age.*, s. 573.

15 *Haber*, 2 Haziran 1934.

yıldönümü kutlandı ve atletizm müsabakaları yapıldı¹⁶. Kısacası Zeki Rıza Sporel'in son maçı, bir futbol müsabakasından öte, bir spor şenliği havasında gerçekleşti.

Futbolu bırakmıştı ama hem Fenerbahçe'den hem de spordan kopmamıştı. 1935 yılında Galatasaray-Vefa müsabakasında çıkan olaylar ve yaşanan sertliklerle ilgili kendisiyle yapılan röportajda, bugün de halen geçerli olan ve aranan sportmen anlayışı yansıtan ifadeler kullandı:

“Bu son maç hadisesinde mesul aramaktan ziyade, eskiden beri çalışılıp da bir türlü önüne geçilemeyen fena bir zihniyet veya halet-i ruhiyenin halli çareleri araştırılmalıdır. Birçok oyuncularımızda maalesef sportmenliğe hiç de yakışmayan fena bir haleti ruhiye vardır. Oyuncular her ne pahasına olursa olsun maçı kazanmak için her türlü çareye başvurmakta geri kalmıyorlar.

En kolay ve en kestirme olarak ele alınan çare de tekme atmak, çarpmak, karşısındaki oyuncuyu bu suretle korkutmak oluyor. Memleketimizde futbolun başladığı tarihten itibaren tatbik edilen bu fena usul oyunu kazanmağa yegâne silâh gibi kullanılıyor. Her şeyden evvel bu zihniyeti ve usulü kökünden kazıyıp atmak lâzımdır. Bu da hakemlerin vasi salâhiyetlerini, teşkilâtı değiştirmek, nizamnameleri yeni baştan şiddetli cezalarla tanzim etmekle kabildir. Avrupa'da kasti ve hatalı oyunculara karşı çok şiddetli cezalar verilmekte bu kabil oyunculara uzun müddet boykot edilmektedir...

... Dikkat edilecek olursa sertliğe, hataya, tekme atmaya en ziyade iyi oyuncu olmayan, âciz ve kabadayılık zihniyeti güden oyunculara tesadüf edilir, Bu kabil oyuncular da daima iyi oyunculara musallat olurlar, onların zayıf noktalarını ancak bu usulün tatbikinde bularak ellerinden geleni yaparlar, oyuncuyu sakatlayarak maçı kazanmak isterler. Bunun fena bir neticesi şudur:

Bu suretle memlekette istidatlı kıymetli oyuncuların, korkak oyuncu olmalarına ve sahadan çekilmelerine sebep olurlar. Sporda bu zihniyet devam ettikçe memlekette iyi oyuncu yetişmesine de maalesef imkân kalmaz.

Yalnız bir hadise çıktığı zaman harekete geçmek değil, mütemadi bir takip ve alâka ile bu hadiselerle meydan vermemek lâzımdır. İşte göz önünde tutulması icap eden mühim nokta budur.”¹⁷

16 *Hâkimiyet-i Milliye*, 2 Haziran 1934; *Son Posta*, 2 Haziran 1934; *Akşam*, 2 Haziran 1934.

17 *Akşam*, 31 Ocak 1935.

Sonraki yıllarda da fırsat buldukça futbola dair görüşlerini ve birikimini toplumla paylaşmaya devam etti. 1941 yılında Akşam gazetesinde amatörlük ve profesyonellik konusunda “Yanlış Telakkiler” başlığıyla yazmış olduğu bir yazıda;

“Her gün bir sual karşısında kalıyoruz. Bize soruyorlar: Futbolumuz yükseliyor mu, geriliyor mu diye... Hiç şüphe yok ki bugün düne nazaran daha gerilemekteyiz. Bu vaziyet dâhilinde daha da gerileyeceğiz. Çünkü eleman yetişmiyor. Eskiden bir futbolcu üçüncü takımdan başlayarak kademe kademe birinci takıma yükselirdi. Birinci sınıf futbolcular arasında yer alması da büyük bir hadise olurdu. Hâlbuki bugün futbolcular doğrudan doğruya birinci takımlar arasına karışmakta ve tabiatıyla muvaffak olamamaktadırlar. Bir defa da muvaffak olamayınca da istidatlı bir genç de olsa ortadan silinip gidiyor. Futbolumuzun yükselmesini istiyorsak evvela işe genç takımlardan başlamak lazımdır. Bir futbolcu zamanla yetişir. Kulüplerimizin genç takımlar teşkil etmeleri ve bu takımlar arasında müsabakalar tertibi suretiyle ancak eleman yetiştirilebilir. Onun içindir ki sporda her şeyden evvel gençliğe ehemmiyet şarttır.” diyerek günümüzde de çok tartışılan alt yapı konusuna vurgu yapıyordu¹⁸. Ama gün geçtikçe de siyasete olan ilgisi artıyordu.

Bu arada sporla olan ilgisi sadece futbolla sınırlı kalmadı. Futbolun yanı sıra hokey oynadı, golf yaptı ve teniste milli takıma kadar yükseldi¹⁹. Kısacası Zeki Rıza Sporel, sadece futbolcu değil, çok yönlü bir sporcu olarak tarihe geçti.

Futbolu bıraktıktan sonra, önceki yıllarda başlamış olduğu ticari faaliyetlere daha da hız verdi. Spor malzemeleri satan bir mağaza açan Zeki Rıza Sporel, Maarif Vekâletine kayak malzemesi tedarik etmeye başladı. Bu alanda önemli miktarda malzeme teminini hayata geçirdi²⁰.

Eminönü’ndeki spor mağazası dışında asıl olarak Türkiye İş Bankası’nın iştiraklerinden biri olan Yün-İş Mensucat’ın İstanbul Temsilcisi’ydi²¹. Yün-İş, İzmir’de kurulan Yün Mensucat’ın tekstil markasıydı ve Zeki Rıza Bey aslında şirket sahibinin de damadıydı. Çünkü eşi Hazel Hanım’ın kızlık soyadı Whittall’di. Whittall Ailesi, İzmir’deki Yün Mensucat ve İzmir Basma

¹⁸ Akşam, 21 Eylül 1941.

¹⁹ Milliyet, 4 Kasım 1969.

²⁰ Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), 30-10-0-0/145-41-2

²¹ Osman Öndeş, *Modalı Vitol Ailesi*, Tarihçi Kitabevi, İstanbul 2012, s. 48.

Fabrikası'nın ortak sahibiydi. Bir kolu da İstanbul'da ve özellikle de Kadıköy Moda'da olan Whithall'lar aynı zamanda İzmir'e at yarışlarını getiren üç aileden birisiydi²².

Zeki Rıza Sporel, tüm ticari faaliyetlerine karşın spordan hiçbir zaman kopmadı. 1935 yılında kurulan Moda Deniz Kulübünün kurucularından ve yönetim kurulu üyelerinden biri oldu²³. Söz konusu kulübün açılmasında Atatürk'ün talimatı ve yönlendirmesi etkili olmuştu²⁴. 1936 yılında İstanbul Futbol Ajansı olarak görev yaptığı günlerde, milli küme maçlarını organize etti²⁵.

Zeki Rıza Sporel, 1939 yılında Whittall Ailesi'nin kızı Hazel Hanım ile İstanbul'da evlendi²⁶. Bu evliliğin Zeki Rıza Sporel'in yaşamında bir dönüm noktası olduğu söylenebilir. Fenerbahçeli eski bir futbolcu olan Zeki Rıza Sporel, artık iş dünyasına daha yakındı ve seçkin bir çevreye sahipti.

b) Fenerbahçeli Zeki Rıza'dan Demokrat Partili Zeki Rıza Sporel'e

Futbolu bıraktıktan sonra bir süre ticarete yönelen, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra da Demokrat Parti saflarında siyaset yapmaya başlayan Zeki Rıza Sporel, 1946 yılında yapılan genel seçimlerde Demokrat Parti'den İstanbul Milletvekili seçilmesine rağmen, Millî Mücadele'de Ankara'ya geçmediği gerekçe gösterilerek milletvekilliği düşürüldü. Bununla birlikte Demokrat Parti'den ve siyasetten ayrılmadı.

1946 yılında yapılan genel seçimlerde Demokrat Parti'den İstanbul Milletvekili seçilen Zeki Rıza Sporel, yeni Meclis'in ikinci birleşiminde gündeme gelen Seçim Tutanaklarını İnceleme Komisyonuna üye seçilmesine karşın, hakkında şikâyet olduğu gerekçesiyle komisyona havale edilen

22 <https://www.superfb.com/futbol/zeki-riza-gibisi-gelmediSXHBQ75254SXQ>, son erişim tarihi: 10.02.2024.

23 Moda Yat Kulübünün kurucuları ve yönetim kurulu üyeleri arasında Zeki Rıza Sporel'den başka, Celal Bayar, Reginald Whittall, Fazıl Öziş, Muvaffak İşmen, Arnold Haendel, Arthur Wittall gibi iş ve siyaset dünyasının önemli isimleri de vardı. Öndeş, *age.*, s. 49-50; Atabeyoğlu, *age.*, s. 133; <https://www.modadenizkulubu.org.tr/kulubumuz/tarihce>, son erişim tarihi: 15.02.2024.

24 Erol Evcin, "Atatürk'ün Spora ve Sporculara Bakışı", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, S. 55, C 33, 2014, s. 340.

25 *Milliyet*, 4 Kasım 1969.

26 <https://www.herumutortakarar.com/atifet-apartmani/>, son erişim tarihi: 15.02.2024; <https://www.wikitree.com/wiki/Whittall-175>, son erişim tarihi: 15.02.2024.

milletvekilleri arasında yer aldı²⁷. Bununla birlikte Seçim Tutanaklarını İnceleme Komisyonunun Zeki Rıza Sporel hakkında hazırlamış olduğu rapor, ilk olarak İkinci Yasama Yılında, 2 Aralık 1946 tarihinde tamamlandı ve Meclis'e sunuldu²⁸. Zeki Rıza Sporel hakkında hazırlanan rapor, 6 Aralık 1946 tarihli oturumda ele alındı.

Seçim Tutanaklarını İnceleme Komisyonunun raporuna göre Zeki Rıza Sporel'in Milli Mücadelenin başında baytar subayı olarak İstanbul'da bulunurken vatan müdafaasına iştirak etmesi için Anadolu'ya geçmesinin kendisine tebliğ edildiğini, bu emri alan Zeki Rıza Sporel'in görevi başına koşacağı yerde, aksine olarak Millî kuvvetleri arkadan vurmak üzere Damat Ferit'in teşkil ettiği Kuvayı İnzibatiye'ye katıldığı, bu yüzden de Heyet-i Mahsusa²⁹ tarafından ordudan atıldığı belirtiliyordu. Komisyonun raporuna ayrıca Zeki Rıza Sporel'in askerlik mesleğinden atıldığı için 1938 yılında çıkarılan aftan da yararlanmasının mümkün olmadığı kararı da eklenmişti. Bu nedenle de Zeki Rıza Sporel'in milletvekili seçilmesine engel bir durumun bulunduğu görüşüyle rapor Meclis Genel Kuruluna sevk edildi. Aynı raporda Zeki Rıza Bey ile ilgili; "Komisyonumuz huzurunda müdafaası alınan ve şifahen dinlenen Zeki Rıza Sporel bu resmî davete icabet etmediğini ve sebep olarak rahatsız olan hemşiresini bırakacak bir kimse bulunmadığını, millî hareketin neticesinin taayyün etmesi için bir müddet daha beklemeği muvafık bulduğunu beyan etmiştir" şeklinde bir açıklama da yer almıştı³⁰.

Meclis'te yapılan görüşmelerde Zeki Rıza Bey'in lehinde söz alan Refik Koraltan; komisyonun oy çokluğuyla aldığı karara muhalif olduğunu açıklayarak başladığı konuşmasında Zeki Rıza Sporel hakkında herhangi

27 TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem: VIII, C 1, s.12, 16.

28 TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem: VIII, C 3, s. 2.

29 Heyet-i Mahsusalar, Osmanlı Devleti'nde görev yapmış olan askerî ve mülki bürokrasinin, Milli Mücadele sonrasında TBMM Hükümeti'nin, doğal olarak da yeni rejimin idari ve askerî mekanizmalarında görev alıp alamayacakları belirlemek üzere kurulan olağanüstü yargı organlarıydı. Askerî bürokrasi ile ilgili işlem yapmak üzere 25 Eylül 1923'te çıkarılan 347 sayılı kanunla Askerî Heyet-i Mahsusa; 26 Mayıs 1926'da çıkarılan 854 sayılı kanunla da Mülkî Heyet-i Mahsusa kurulmuştu. Amaç Millî Mücadele yıllarında Anadolu hareketine katılmayan askerî ve sivil bürokrasiyi tasfiye etmektir. Bu kurulların aldığı kararlarla içlerinde Zeki Rıza Bey'in de bulunduğu pek çok askerî ve sivil memurun görevlerine son verilmişti. Geniş bilgi için bakınız.: Cemil Koçak, *Belgelerle Heyet-i Mahsusalar*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2005; Asaf Özkan, "Askerî ve Mülki Heyet-i Mahsusalar", *Atatürk Ansiklopedisi*, <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/askeri-ve-mulki-heyet-i-mahsusalar/>, son erişim tarihi: 02.02.2024.

30 TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem: VIII, C 3, s. 60-62.

bir mahkemede verilmiş yargı kararı bulunmadığını, sadece Bursa'daki Heyet-i Mahsusa tarafından hakkında alınan bir karar olduğunu vurguladı. Heyet-i Mahsusa tarafından verilmiş olan kararın kanun olmadığını, 1938 yılında çıkarılan 3527 sayılı af kanununun söz konusu kararların üstünde olduğunu sözlerine ekleyen Refik Koraltan, Zeki Rıza Sporel hakkında alınmış olan kararın da haksız ve hatalı olduğunu dile getirdi. "Zeki Rıza, M. M. grubu emrinde hizmet almış ve bu hizmeti yurdunu, ulusunu seven millet evlâtlarına yaraşan dürüstlük ve hatta büyük feragat ve fedakârlıkla yapmıştır. Bu hakikatin böylece açığa çıkmasına, şerefli insanlara yaraşan bir ruh asaletine dayanarak hareket eden Fikret Yüzatlı ile Ahmet Atman'a huzurunuzda teşekkür ederken hepinizin asıl duygularınıza da tercüman olduğuma kani bulunuyorum." diyerek aslında Zeki Rıza Sporel'in Millî Mücadele yıllarında vatanın kurtuluşu için çaba sarf ettiğinin altını çizen Refik Koraltan, Sporel'in tek parti yıllarında CHP'nin Kadıköy örgütünde görev aldığını, İstanbul Belediyesi'nde baytar olarak çalıştığını, Türk sporuna hizmet ettiğini belirtti³¹.

Daha sonra söz alan Demokrat Parti Muğla Milletvekili Necati Erdem konuşmasına komisyonun raporunu özetleyerek başladı. 1923 yılında çıkarılan 347 sayılı kanunun idari bir tasfiye kanunu olduğunu belirten Necati Erdem, herhangi bir suç tanımının yapılmadığını, suç olmadığı için de herhangi bir cezanın verilmesinin söz konusu olmadığını dile getirdi. Millî Mücadele'nin tamamlanmasından sonra çıkarılan 437 sayılı kanunu ile de geriye dönük olarak suç isnadı oluşturulduğunu, oysa geçmişe teşmil edilemeyeceğini belirten Erdem, devletin bir idari kararla tasfiye hakkının bulunduğunu, ancak bunun milletvekili seçilmeye engel teşkil etmemesi gerektiğini savundu.

Necati Erdem;

"Binaenaleyh Zeki Rıza Sporel'in mukadderatı mütalâa edilirken muahhar bulunan Türk Ceza Kanunu'nun 20 nci maddesi değil bu vatandaşa isnat edilen fiilin vuku bulduğu tarihteki mevzuat-ı hukukiyenin nazarı dikkate alınması lâzımdır. Yani fiil tarihinde meri olan kanun 1274 sayılı Ceza Kanunudur. Yukarıda arz ettiğim gibi bu kanunda hidematı ammeden memnuiyet cezası yoktur. Binaenaleyh Zeki Rıza Sporel kısmi de olsa hidematı âmmeden memnuiyet cezasıyla hükümlü değildir. Bu sebeple Zeki Rıza Sporel'e ait seçim tutanağının kabul edilmesi lâzımdır. Mamafih söz ve karar heyet-i celilenindir" diyerek konuşmasını tamamladı³².

31 TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem: VIII, C 3, s. 41-44.

32 TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem: VIII, C 3, s. 44-46.

Zeki Rıza Sporel lehinde yapılan bu iki konuşma sonrasında söz alan CHP Rize Milletvekili Dr. Fahri Kurtuluş, Seçim Tutanaklarını İnceleme Komisyonunun raporunu destekleyen ifadeler kullandı. Zeki Rıza Bey'in komisyonda dinlendiğinde; "...kardeşim hasta, yanma bırakacağım kimsem yok, millî mücadelenin ne şekil alacağını bilmiyorum, bunun için cepheye gitmedim" dediğini belirten Kurtuluş, Zeki Rıza Sporel'in gerekçesinin haklı olmadığını savunurken sözü Reşat Çiğiltepe'ye getirdi. "27 Ağustos 1927 de emir alan merhum Albay Reşat, Çiğil Tepesini beş dakika geç aldığı için intihar etmiştir. Bu mukaddes vatan evladı, Zeki Rıza Sporel gibi o vazifeye gitmemeyi bilemez miydi? Hâlbuki beş dakika geç kaldığı için intihar etmiştir. Zeki Rıza'nın, bu millî heyet arasında bulunmasının ne dereceye kadar yeri vardır? İstiklâl şehitlerinin ruhu gelip bunu bizden sormayacak mı?" diyerek sert bir karşılaştırma yaptı.

Refik Koraltan ve Necati Erdem'in Heyet-i Mahsusa'nın niteliği ve aldığı kararların bağlayıcılığıyla ilgili görüşlerini de eleştiren Fahri Kurtuluş, daha önce benzer durumlarda milletvekilliğinin düşürülmesi kararı verildiğini, şimdi de aynı yönde karar verilmesi gerektiğini söyleyerek konuşmasını tamamladı³³.

Fahri Kurtuluş'tan sonra söz alan Demokrat Parti Eskişehir Milletvekili İsmail Hakkı Çevik de Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun sadeleştirilmesi sırasındaki yanlışlığa işaret ederek 3527 sayılı Af Kanunu ile ilgili olarak Adliye Komisyonu tarafından düzenlenen "İstiklâl Mahkemesi mahkûmları hakkında kabul edilen affın Hâkimler ve Memurin Kanun'na göre yapılan inzibatî muamelelerde, ihraca, askerî nispetlerin kesilmesi, suretindeki hükme şâmil olmamak üzere..." şeklindeki bir fıkayı okudu. Buna karşılık anayasada askeri bir cezadan dolayı herhangi bir hükmün bulunmadığını söyleyen Çevik, "İşin his kısmına gelince; onu vicdanınıza terk ediyorum. Millî Mücadeleye iştirak etmemiş bir vatandaşın mebus olup olmaması kararı herkesin vicdanında yer alması gereken bir mevzudur" sözleriyle konuşmasını tamamladı³⁴.

CHP Bursa Milletvekili Muhittin Baha Pars ise konuşmasını Zeki Rıza Sporel'in milletvekilliğinin düşürülmesinin gerektiği yönünde yaptı. Zeki Rıza Sporel ile herhangi bir kişisel düşmanlığının bulunmadığını ifade eden Pars, hemen herkesin, çok küçük yaşlardaki insanların bile Millî Mücadele'ye

33 TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem: VIII, C 3, s.47-48.

34 TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem: VIII, C 3, s.48-49.

katıldığı bir dönemde Zeki Rıza Sporel'in "hastayım, kardeşim hasta" diyerek Anadolu'ya geçmediğini, zaferin kazanılmasında sonra ise pek çok asker ve memur gibi Ankara'ya gelip *iade-i haysiyet* etmek istemediğini, İstanbul'da ticari faaliyetlerine devam ettiğini ileri sürdü.

Muhittin Baha Pars konuşmasının devamında gazetelerin Zeki Rıza Sporel'i kahraman yaptıklarını ve başarılarını sayfalarına taşıdıklarına vurgu yaptıktan sonra, Meclis'in önceki yıllarda daha hafif durumda olanların Meclis'e alınmadığını hatırlattı.

Pars konuşmasını şu sözlerle tamamladı:

"Arkadaşlar, herkesin kendi hizmetini kendi hususi sahasında ölçelim ve orada takdir edelim. Zeki Rıza Sporel, sporda memlekete hizmet etmiş midir? Güzel. Mükâfatını görmemiş midir? Çok ziyadesiyle. Avrupa'ya, gitmiştir, himaye görmüştür, arkadaşları olan veterinerlerin birçoğu bugün mezarda, bir kısmı sefalet içinde dolaşırken kendisi bu sayede zengin olmuştur. Fakat spor sahasındaki muvaffakiyet insana Türkiye Büyük Millet Meclisinde mevki vermez. Burası futbol sahası değildir, Türkiye Büyük Millet Meclisidir."³⁵

Zeki Rıza Sporel'in milletvekilliğinin düşürülüp düşürülmemesinin görüşüldüğü oturumda belki de en sert konuşmayı emekli bir general olan CHP Hatay Milletvekili Eyüp Durukan yaptı. Zeki Rıza Bey'in İstanbul'da Mim Mim Grubu ya da Felah Grubu ile ilgisinin olmadığını ve bu örgütlerin bünyesinde çalışmadığını iddia eden Durukan, Zeki Rıza Sporel'in Heyet-i Mahsusa'ya çağrıldığında bu örgütlerdeki faaliyetlerinden bahsetmediğini, kendisinin ve kardeşinin hasta olması yüzünden Anadolu'ya geçmediğini belirttiğini hatırlattı. Heyet-i Mahsusa'ya İstanbul'daki gizli faaliyetlerinden bahsetmiş olsaydı o günlerde hayatta olan Esat Paşa'dan bunun sorulabileceğini de sözlerine ekledi. Ayrıca Genelkurmay Başkanlığı'nda ve Millî Savunma Bakanlığı'nda M. M. Grubu ve Felah Grubu üyelerinin isimlerinin de bulunduğunu ileri sürdü.

Eyüp Durukan konuşmasına şu sert ifadelerle son verdi: "Bilâhare affedilmiş olmasını ileriye sürüyorlar. Bilâhare affedilmiş olsa dahi bu belki hidematı ammeden dolayı kayıplarını kendisine iade etmiştir. Fakat memleketin, vatanın kendisinden beklediği vatan borcunu ifa et dediği vakit de bu şerefli hizmeti ifa etmediğinden dolayı kaybettiği şerefi kendisine iade etmemiştir. Şerefi iade edilmeyen bir adamın burada yeri yoktur."³⁶

35 TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem: VIII, C 3, s.49-52.

36 TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem: VIII, C 3, s. 52-53.

Eyüp Durukan'dan sonra tekrar söz alan Refik Koraltan, zaferden sonra TBMM'nin herkesi kucakladığını, kimseyi ihmal etmediğini söyledikten sonra; “Biz eğer bu yola girerek şu arkadaşımız gelmemiştir, şu arkadaş hizmet etmemiştir, şu arkadaşımızın filân Devletin filân zamanda himayesini istemiştir, pasaportunu taşımıştır diye üzerinde durursak bütün aflara rağmen çok çirkin ve içinden çıkılmaz bir şekil alır.” diyerek konuşmasını tamamladı³⁷.

CHP Tunceli Milletvekili Necmettin Sahir Silan ise Refik Koraltan'ın konuşmasında kendisinden söz ettiği için söz aldı ve Koraltan'ın İstiklal Mahkemelerinin faaliyette olduğu dönemlerde kendisinin yaşının küçük olduğunu, bu konulara nüfuz edemediğini söylediğini ifade etti. Silan, kendisinin 1896, Koraltan'ın ise 1889 yılında doğduğunu hatırlatarak aralarındaki yaş farkının fazla olmadığına işaret etti. Refik Koraltan'ın milletvekili seçildiği yıllarda, kendisinin de Millî Mücadele'ye katılmak için Ankara'ya geçtiğini ve Meclis'te çalıştığını belirtti.

Necmettin Sahir Silan konuşmasının devamında; “Koraltan, Ordudan kaçanları ölüm cezalarına çarptıran Koraltan, bugün, o mücadele hizmetlerine çağırıldığı halde Anadolu'ya gelmeyen, bu sebeple Ordudan çıkarılan ve artık askerî bir rütbe taşımak şerefinden ebediyen mahrum olan bir talihsizi bu kürsüde müdafaaya çalışıyor, kanun maddelerini kendine göre yorumluyor. Heyeti Mahsusa'nın mahkeme olmadığını söylüyor, adı geçen talihsiz vatandaşı bir millî kahraman gibi gösteriyor” sözleriyle Refik Koraltan'a dönük eleştirilerini sürdürdü³⁸.

Necmettin Sahir Sillan'ın Zeki Rıza Sporel'in milletvekilliğinin düşürülmesinin gerektiğini belirten konuşmasından sonra Sporel'in savunmasına geçildi. Sinop Milletvekili Suphi Batur tarafından okunan ve zaman zaman müdahalelerle kesintiye uğrayan savunma şöyle idi:

“Muhterem arkadaşlar, karşınıza en ağır bir ithamın yükü altında geliyorum. Bunun fecaatini tam ölçüsü ile duyabilmek için benim yerimde olmak lâzımdır. Kendimi uzun uzadıya müdafa edecek değilim. Bunu vefalı ve dürüst arkadaşlarım kâfi derecede yaptılar. Onlara karşı hem kendi hesabıma hem de hakikat namına duyduğum şükran sonsuzdur. Arkadaşlar, benim aleyhime ileri sürülen isnatlar hiçbir vesikaya dayanmıyor. Bu iddianın aksine canlı şahitler vardır ve aranızdadır. Ve hatta karşı parti safları arasında

37 TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem: VIII, C 3, s. 53-54.

38 TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem: VIII, C 3, S.54-55.

bulunmaktadır. Hakikaten benim naçiz şahsımla ihtilât halinde olması ve onu kendimle beraber müdafaa mecburiyetinde bulunmaklığım beni ayrıca derin teessüre sevk ediyor. Muhterem arkadaşlar; yalnız şu kadarını söylemekle iktifa edeceğim. Vakur, cesur, tarihi kahramanlıklarla dolu bir millete mensup olmak ve onun naçiz bir ferdi bulunmak sıfatıyla beni en ziyade müteessir ve müteallim eden nokta, Millî Mücadele esnasında kurtuluş dâvasına yardım etmemiş bir vatandaş vaziyetine düşürülmek istenilmektedir. Hâlbuki hakikat böyle değildir. Millî harekâtın bütün devamı müddetince İstanbul'da elimden gelen bütün kuvvet ve kudretimle bu dâvaya hizmet etmiş bir vatandaşım, bunun canlı şahitleri gerek Yüksek Heyetiniz arasında ve gerekse hariçte hazır bulunmaktadır. Ben yüksek Türk milletinin vekili olmak gibi çok kıymetli ve şerefli bir hizmette bulunmaktan iftihar duyarım. Fakat bu mâruzâtımla mutlaka milletvekili olarak kalmak gibi şahsi bir ihtirasa da kendimi kaptırmış değilim.

Ben bu şerefli kürsüden, beni çok iyi tanıyan milletimin akliselimine ve millî vicdan ve şuuruna hitap ederek hakikati ifade etmek maksadıyla söz söylüyorum. Ben bu vatanda millî şuurun ve kabiliyetin spor sahasında tecelli eden faaliyetlerine âcizane iştirak etmiş ve karanlık günlerinde teselli kaynağı olmaya vesile olmuş, yabancı memleketlerde millî formayı senelerce şerefle sırtımda taşıyan ve kudretim dâhilinde necip ve asil Türk milletinin yüzünü ak etmeğe çalışmış olmakla mübahi bir vatandaşım. Ruhumda ve kalbimde yegâne yaşayan arzu ve gaye bu millete faydalı olmak ve onun hayrına çalışmaktır. Genç yaşımdan beri bütün milletin gözleri önünde bütün safhaları apaçık geçmiş bir maziye ve hayata sahip bulunuyorum. Benimle yakından ve uzaktan münasebette bulunan herkes bilir ki, tek gayem bu memlekete saham dâhilinde çalışıp faydalı olmaktan ibarettir. Bütün milletin gözü önünde hayatını temiz olarak geçiren bir vatandaşa karşı yapılacak en büyük fenalık onu bu millete hizmetten kaçmış bir vatandaş vaziyetine düşürmektir. İçimde temiz memleket duygusu taşıyan benim gibi bir vatandaşa karşı en acı olan bu isnat karşısında hepinizin vicdanınıza müracaat ediyorum. Sizden istediğim şey, siyasi ve fırkacılık duygularının daima üstünde tutulması lâzım gelen millî ve vatanî işlerinizi yoklayarak âdil ve bitaraf bir karar vermenizdir. Onun için hepinizi vicdanınızla karşı karşıya bırakmakla iktifa ediyorum.”³⁹

Görüşmenin sonlarında dönemin Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı olan Mümtaz Ökmen söz aldı. Refik Koraltan'ı açık ve samimi olmaya davet eden Ökmen, kısa süren konuşmasında Zeki Rıza Sporel'in hukuki durumu hakkında görüş bildirmeyeceğini, ancak Türkiye Büyük Millet Meclisinin icra makamına getirdiği ve kendisine vazife emanet ettiği insanlar arasında Sporel'in durumunda olan kimsenin bulunmadığını söyledi⁴⁰.

Zeki Rıza Sporel'in milletvekilliğinin düşürülüp düşürülmemesi gerektiğine dair görüşmelerde son konuşmayı Tutanakları İnceleme Komisyonu Sözcüsü Kırşehir Milletvekili Sahir Kurutluoğlu yaptı. Eyüp Durukan ve Muhittin Baha Pars'ın açıklamalarına katıldığını ifade eden Kurutluoğlu, önceki konuşmalarda da sözü edilen Bursa'daki Heyet-i Mahsusa'nın Zeki Rıza Sporel hakkındaki kararı tekrarladı ve buna itiraz edilmediğini, kararın da bu nedenle kesinleştiğini belirtti. Sahir Kurutluoğlu, çıkarılan af kanunu ile devlet hizmetinde bulunmamak konusunda düzenleme bulunmasına karşın askerlik mesleğinden çıkarılanlarla ilgili herhangi bir hükmün bulunmadığına işaret etti. Komisyonun oy çokluğuyla Zeki Rıza Sporel'in milletvekili seçilmek yeterliliği taşımadığı kanaatiyle milletvekilliğinin düşürülmesi kararı verdiğini açıklayarak sözlerini tamamladı⁴¹.

Bu konuşmadan sonra Genel Kurul'da yapılan oylamayla Tutanakları İnceleme Komisyonu'nun Zeki Rıza Sporel hakkındaki raporu kabul edildi ve böylece Demokrat Parti'den İstanbul Milletvekili seçilen Zeki Rıza Sporel'in TBMM'deki üyeliği son buldu⁴². Böylece A Milli Takımın ilk golünü atan Zeki Rıza Sporel, bu kez siyaset dünyasının golünü yedi ve Meclis dışında kaldı⁴³.

Zeki Rıza Sporel siyaseten dışlanmasına karşın, emeklilik özlük haklarının verilmesi bakımından mağdur edilmedi. 25 Eylül 1923 tarihinde askerlik mesleğinden çıkarılmış olmasına karşın, 1948 yılında 2735 sayılı Af Kanunu'ndan yararlandığı için Askeri Yargıtay'ın kararı doğrultusunda emekli maaşı bağlandı⁴⁴. Böylece 1946 yılında yaşadığı siyasi şoku, idari yargının kararıyla bir nebze de olsa atlatmış oldu.

40 TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem: VIII, C 3, S. 56.

41 TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem: VIII, C 3, S. 56-58.

42 TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem: VIII, C 3, S. 59.

43 BCA, 30-10-0-0/77-507-14.

44 BCA, 30-11-1-0/196-2-20.

Ancak siyasetten ve Demokrat Parti'den kopmadı. 14 Mayıs 1950 tarihinde yapılan genel seçimlerde bu kez Rize'den aday gösterildi ve IX. Dönem TBMM'ye Demokrat Parti Rize Milletvekili olarak dâhil oldu⁴⁵. Zeki Rıza Sporel, IX. Dönem Meclis çalışmalarında fazla ön plana çıkamadı. Hemen hiç konuşma yapmazken, 6 Kasım 1950'de Sayıştay Komisyonu üyeliğine seçildi⁴⁶. 10 Kasım 1952 ve 9 Kasım 1953'te iki kez Dışişleri Komisyonu üyeliğine seçildi⁴⁷. Zeki Rıza Sporel'in komisyon üyelikleri bunlarla sınırlı kalmadı. 9 Kasım 1953'te Dilekçe Komisyonunun belirlenmesi için oluşturulan tasnif heyetinde kendine yer buldu⁴⁸. Bu arada ender de olsa bazı kanun tekliflerinde adı geçti⁴⁹.

Çok etkin bir siyasi kişilik olmamasına karşın 1954 yılında yapılan genel seçimlerinde ise yine Demokrat Parti'den ama bu kez İstanbul milletvekili seçildi⁵⁰. X. Dönem TBMM'de de bazı komisyonlarda kendine yer buldu. Üç yasama yılı Milli Müdafaa Encümeni üyeliği yaptı⁵¹. Yine Meclis Başkanlığı seçimi tasnif heyetine de kur'a ile seçildi⁵². 1956 yılında da Milli Müdafaa Encümeni tasnif heyetinde de yer aldı. Ayrıca 1956 yılında Meclis Hesaplarının Tetkiki Encümeni'ne seçildi⁵³.

İki dönem milletvekilliği yapmasına karşın siyasetin etkin bir ismi olamadı. Muhtemelen Adnan Menderes'in de çok yakınında kendine yer bulamadı. Bu dönemde Demokrat Parti milletvekili olmasına karşın Adnan Menderes ile çok yakın olmadığını gösteren ilginç bir gelişme arşiv belgelerine yansdı. Annesi Rebi Hanım, dönemin Başbakanı Adnan Menderes'e özel mektup

45 TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem: IX, C 1, s. 4; TBMM Albümü, C II, (1950-1980), TBMM Genel Sekreterliği, Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü, Ankara 2010, s. 590.

46 TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem: IX, C 2, s. 27.

47 TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem: IX, C 17, s. 37; TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem: IX, C 25, s. 35.

48 TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem: IX, C 25, s. 31.

49 Rize Milletvekili Zeki Rıza Sporel, Konya Milletvekili Saffet Gürol ile birlikte Beden Terbiyesi Genel Müdürlüğü'nün kaldırılmasına ve yeniden bir teşkilât kurulmasına dair kanun teklifi sundu. TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem: IX, C 11, s. 39.

50 TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem: X, C 1, s. 3; TBMM Albümü, C II, (1950-1980), TBMM Genel Sekreterliği, Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü, Ankara 2010, s. 641.

51 TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem: X, C 1, s. 63; TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem: X, C 2, s. 35; TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem: X, C 8, s. 41.

52 TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem: X, C 14, s. 14.

53 TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem: X, C 14, s. 34.

yazarak küçük oğlu için iş istedi⁵⁴. Burada garip olan durum, bir annenin oğlu için Başbakanı mektup yazıp iş bulmasını istemesi değildi. Bu annenin diğer oğlunun milletvekili olmasıydı.

c) Siyaset Sonrası Yılları ve Vefatı

Zeki Rıza Sporel, milletvekili iken 1955 yılında üstlendiği Fenerbahçe Spor Kulüp Başkanlığını 1958 yılına değin sürdürdü⁵⁵. Bu arada bir süre Su Sporları Federasyonu Başkanlığı yaptı⁵⁶.

27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi sonrasında Adalet Partisi içinde yer aldı. Hatta partinin kuruluş çalışmalarının bir kısmı Moda'daki evinde yapıldı. O dönemde Demirel'e en yakın isimlerden birisi oldu⁵⁷.

3 Kasım 1969 tarihinde sabah altı sularında geçirdiği kalp krizi sonucu İstanbul'da Moda'daki evinde vefat etti⁵⁸. Zeki Rıza Sporel evli ve bir kız çocuğu babasıydı.

Zeki Rıza Sporel'in öldüğü gün, bu üzücü olayı duyan ağabeyi Mesut Eyison da kalp krizi geçirdi ve o da vefat etti. Her ikisinin de cenazeleri 4 Kasım 1969'da Kadıköy Osmanağa Camiinde kılınan namaz sonrasında toprağa Karacaahmet Mezarlığı'nda verildi⁵⁹. Cenaze törenine futbolun yanı sıra diğer spor dallarının federasyon başkanları, yöneticileri ve sporcularıyla ailesi katıldı⁶⁰.

Ölümü sporun yanı sıra siyaset dünyasında da ses getirdi. Dönemin Başbakanı Süleyman Demirel, Zeki Rıza Bey'in vefatı üzerine Fenerbahçe Kulübüne; "Türk sporunun büyük ismi Zeki Rıza Sporel Bey'in vefatını teessürle öğrendim. Acınızı paylaşıp, Fenerbahçe camiasına, kederli ailesine ve bütün Türk sporseverlerine baş sağlığı dilerim" şeklinde bir telgraf çekti⁶¹.

⁵⁴ BCA, 30-1-0-0/19-108-15.

⁵⁵ <https://www.fenerbahce.org/kulup/baskanlarimiz>, son erişim tarihi: 02.02.2024.

⁵⁶ *Milliyet*, 4 Kasım 1969.

⁵⁷ <https://www.superfb.com/futbol/zeki-riza-gibisi-gelmediSXHBQ75254SXQ>, son erişim tarihi: 10.02.2024.

⁵⁸ *Milliyet*, 4 Kasım 1969; *Ulus*, 4 Kasım 1969. Zeki Rıza Sporel'in vefatıyla ilgili haber *Milliyet* gazetesinde daha detaylı verilmişti. Cumhuriyet Halk Partisi'nin yayın organı niteliği taşıyan *Ulus* ise spor sayfasında kısa bir bilgi olarak verdi Zeki Rıza Sporel'in vefat haberini! *Ulus* gazetesi Zeki Rıza Sporel'in futboldaki değerini hatırlamakla birlikte, onun Demokrat Parti saflarındaki siyasi faaliyetlerini unutmamış görünüyordu.

⁵⁹ *Milliyet*, 5 Kasım 1969.

⁶⁰ *Ulus*, 5 Kasım 1969.

⁶¹ *Milliyet*, 4 Kasım 1969.

İstanbul Belediye Başkanı Dr. Fahri Atabey de Zeki Rıza Sporel'in vefatından duyduğu üzüntüyü; "Fenerbahçe'de ve bütün Türkiye'de sevilen bir ağabey vasfını taşımış olan Zeki Rıza'nın vefatını üzüntü ile karşıladım. Kederim çok büyüktür" şeklindeki ifadelerle yansıttı.

Zeki Rıza Sporel'in ölümünün en fazla hissedildiği çevre kuşkusuz spor camiası oldu. Sembolleştiği kulüp olan Fenerbahçe; "Fenerbahçe camiası, kulübümüze müstesna hizmetleri geçen çok değerli, büyük spor adamı Zeki Rıza Sporel'in elim kaybının üzüntüsü içindedir" diyerek vefatı duyurdu.

Kulüp Başkanı olan Faruk Ilgaz'ın mesajı ise şöyleydi: "Fenerbahçe'nin unutulmaz siması ve Fenerbahçe ismi ile anılan Zeki Rıza Sporel'in elim kaybı dolayısıyla Fenerbahçe Kulübü büyük bir acıya bürünmüştür. Türk sporunun büyük siması ve memleketin iftihar ettiği bu evladını kaybetmekten yalnız Fenerbahçe değil, bütün Türk spor camiası onun yokluğunu hissedeceklerdir."⁶²

Dönemin sporla ilgili en önemli sivil toplum örgütlerinden olan Spor Yazarları Derneği de Zeki Rıza Sporel'in ölümünden duyduğu üzüntüyü kamuoyu ile paylaştı. "Cumhuriyetimizin kuruluşundan bu yana Türk Milli Futbol Takımında defalarca yer alan, Türk sporuna oyuncu, yönetici ve parlamento adamı olarak yararlılığı dokunan, Fenerbahçe'nin tarihindeki en büyük yıldızı Zeki Rıza Sporel'i kaybetmiş bulunuyoruz. Türk spor camiasına ve ailesine başsağlığı diler, Sporel'i saygı ve minnetle anarız."⁶³

Zeki Rıza Sporel'in vefatı futbol camiasında Fenerbahçe'nin önemli rakipleri tarafından da üzüntüyle karşılandı. Beşiktaş'ın sembol isimlerinden olan ve Baba Hakkı lakabıyla tanınan Hakkı Yeten;"Kaptan Zeki Rıza Sporel, hem büyük bir futbolcu hem de mert bir insandı. Ölümü beni son derece üzdü" cümleleriyle teessürlerini bildirdi⁶⁴.

Zeki Rıza Sporel'in milletvekilliğinin düşürüldüğü sırada Mecliste olan ve hatta Zeki Rıza Bey'in savunmasını genel kurula okuyan, Galatasaray'ın eski futbolcularından ve başkanlarından olan Suphi Batur ise "Zeki Rıza centilmen ve eşi bulunmaz bir santrfordu. Bugünkü Fenerbahçe stadı onun hatıralarını daima taşıyacak ve hafızalardan asla silinmeyecektir." diyerek duygularını dile getirdi⁶⁵.

⁶² *Milliyet*, 4 Kasım 1969.

⁶³ *Milliyet*, 4 Kasım 1969.

⁶⁴ *Milliyet*, 4 Kasım 1969.

⁶⁵ Suphi Batur, 1946 yılında TBMM'de Zeki Rıza Sporel'in milletvekilliğinin

Yine Galatasaray camiasının önde gelen isimlerinden olan Turgan Ece de şu ifadeleri kullandı. “Türk futboluna büyük hizmetleri dokunan, Fenerbahçe’de sembol haline gelmiş olan Zeki Rıza Sporel’in vefatı Galatasaray camiasını üzmüştür. Kederli ailesine ve Fenerbahçe camiasına baş sağlığı dilerim.”⁶⁶

İstanbulspor’da yöneticilik yapan ve tıp fakültesinde öğretim üyesi olan H. Kaya Çilingiroğlu; “Teessürümüz büyüktür. Acısı bütün spor camiasına ait olmakla beraber ailesine ve Fenerbahçe’ye baş sağlığı dileriz” diye mesaj yayımladı⁶⁷.

Sonuç

Cumhuriyetin ilk 15 yılına damgasını vuran futbolculardan birisi olan Zeki Rıza Sporel’in hayatı sadece genelinde spor, özelinde futboldan ibaret değildi. Futbola olan tutkusunu rol model olarak gördüğü ağabeyi Hasan Kâmil Bey’den aldı, hatta bu konuda onu aştığı söylenebilir.

Ancak onun faal futbolculuk yıllarında bir spor dalı olarak futbol, bir mesleki faaliyet olarak görülüyordu ve Türkiye’de henüz erken dönemlerini yaşıyordu. Bu nedenle Zeki Rıza Sporel’e “mesleğiniz nedir?” diye sorulacak olsaydı “askeri baytar” diye cevap vereceği bir gerçektir. Fakat Zeki Rıza Sporel’in tanınması ve popüler olması futbol sayesinde gerçekleşti. Bugün 115 yılı aşan bir maziye sahip olan Fenerbahçe Spor Kulübünün en uzun süre ve en fazla formasını giyen futbolculardan biri oldu. 1920’li ve 1930’lu yıllarda hem Fenerbahçe’nin hem de Türkiye A Milli Futbol Takımının formasını terletti. Hatta 26 Ekim 1923’te oynanan ve 2-2 sonuçlanan Türkiye-Romanya futbol müsabakasında Türkiye’nin iki golünü de Zeki Rıza Bey attı. Bu müsabaka A Milli Takımın tarihteki ilk maçıydı ve ilk golleri de Zeki Rıza Bey atmıştı.

Zeki Rıza Sporel’in yaşam çizgisine bakıldığında mesleki açıdan bir odaklanma sorunu yaşadığı söylenebilir. Ya da çok yönlü bir kişiliğe sahip olmasından kaynaklanan pek çok işin aynı anda üstesinden gelmek konusunda yetenekli olduğundan söz edilebilir. Gerçekten de Zeki Rıza Sporel, yaşamı boyunca neredeyse hiçbir zaman tek uğraşla kendisini meşgul etmedi. Askeri baytarlık yaparken futbol oynuyordu. Futbolu bıraktıktan sonra ticarete yöneldi ama aynı zamanda siyasetle de ilgilenmeye başladı.

düşürülmesiyle ilgili yapılan oturumda, onun sunduğu savunma metnini okumuştur. *Milliyet*, 4 Kasım 1969.

⁶⁶ *Milliyet*, 4 Kasım 1969.

⁶⁷ *Milliyet*, 4 Kasım 1969.

Askeri baytar olmasına karşın Millî Mücadele yıllarında İstanbul'da kalması, kendince mazereti bulunması nedeniyle Anadolu'ya geçmemesi, sonraki yıllarda başına iş açtı. Ankara'nın çağrısına uymayıp İstanbul'da kalması nedeniyle Bursa'daki Heyet-i Mahsusa tarafından askeri baytarlık mesleğinden ihraç edildi. Heyet-i Mahsusa'nın bu hükmü, Fenerbahçe ve A Milli Takımın formasını giymesinde engel teşkil etmedi ama 1946 yılında Demokrat Parti'den milletvekili seçildiğinde, unutulduğu zannedilen ihraç kararı yüzüne vuruldu.

O, futbolculuğun popülerliğine güvenerek ya da olayın ciddiyetini önemsemeyerek Heyet-i Mahsusa'nın kararına itiraz bile etmemişti. Oysa 1946 yılındaki genel seçimlerde Demokrat Parti'den milletvekili seçildiğinde Fenerbahçe'nin acar forveti değildi artık!.. Fenerbahçe'nin tarihine geçen Zeki Rıza Sporel, Başbakanın (Şükrü Saraçoğlu) aynı zamanda Fenerbahçe'nin kulüp başkanı olduğu günlerde milletvekilliği düşürülen siyasetçilerden biri oldu. Fenerbahçe'nin Başkanı Şükrü Saraçoğlu için o, yönettiği kulübün eski futbolcusu değil, muhalif Demokrat Parti'nin bir üyesiydi. Yıllar önce Heyet-i Mahsusa tarafından askerlik mesleğinden ihraç edilmiş olması, çoğunluğunu iktidara mensup milletvekillerinin oluşturduğu Seçim Tutanaklarını İnceleme Komisyonunda ele alındı ve milletvekili seçilme yeterliliğine sahip olmadığı yönünde karar verildi. Çünkü o CHP'nin etkili isimlerinden olan Başbakan Şükrü Saraçoğlu için Fenerbahçeli Zeki Rıza değil, Demokrat Partili Zeki Rıza Sporel idi. Başka bir deyişle Fenerbahçe'nin eski futbolcusu, Demokrat Parti'nin yeni siyasetçisi idi.

Ancak Demokrat Parti'nin gözünden bakıldığında, 1946 yılında uğradığı haksızlık 1950 yılında giderildi. 1950 yılındaki seçimlerde Demokrat Parti'den Rize Milletvekili seçildi ve IX. Dönem TBMM'ye girdi. 1954 yılında ise yine Demokrat Parti'den, bu kez İstanbul Milletvekili seçildi. İki dönem TBMM'de yer aldı ama yemin etme dışında hiç kürsüye çıkmadı. Dışişleri ve Milli Müdafaa Komisyonları gibi kurullarda üye olarak yer aldı.

27 Mayıs 1960'daki askeri darbeden zarar görmeden sıyrılan Zeki Rıza Sporel, Demokrat Parti'nin devam niteliği taşıyan Adalet Partisi'ne yakın durdu. Bu arada ticaretle de uğraştı. Ama hiçbir zaman siyasi ya da ticari kimliği futbolculuğunun önüne geçemedi. Demokrat Partili Zeki Rıza olarak değil, Fenerbahçeli Zeki Rıza olarak tanındı ve tarihe geçti.

KAYNAKLAR

Arşiv Belgeleri

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), 30-10-0-0/145-41-2.

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), 30-10-0-0/77-507-14.

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), 30-11-1-0/196-2-20.

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), 30-1-0-0/19-108-15.

Resmi Yayınlar

TBMM Albümü, C II, (1950-1980), TBMM Genel Sekreterliği, Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü, Ankara, 2010.

TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem: VIII, C 1.

TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem: VIII, C 3.

TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem: IX, C 1.

TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem: IX, C 2.

TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem: IX, C 17.

TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem: IX, C 25.

TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem: IX, C 11.

TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem: X, C 1.

TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem: X, C 2.

TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem: X, C 8.

TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem: X, C 14.

Kitap ve Makaleler

Atabeyoğlu, Cem, *Türk Spor Tarihi Ansiklopedisi*, İstanbul 1991.

Dağlaroğlu, Rüştü, *Fenerbahçe Spor Kulübü Tarihi*, İstanbul 1987.

Evcin, Erol, "Atatürk'ün Spora ve Sporculara Bakışı", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C 33/S. 55, 2014, s. 303-378.

Koçak, Cemil, *Belgelerle Heyet-i Mahsusalar*, İletişim Yayınları, İstanbul 2005.

Öndeş, Osman, *Modalı Vitol Ailesi*, Tarihçi Kitabevi, İstanbul 2012.

Gazeteler

Akşam, 2 Haziran 1934.

Akşam, 31 Ocak 1935.

Akşam, 21 Eylül 1941.

Haber, 2 Haziran 1934.

Hâkimiyet-i Milliye, 2 Haziran 1934

Milliyet, 4 Kasım 1969.

Milliyet, 5 Kasım 1969.

Son Posta, 2 Haziran 1934

Tanin, 27 Teşrinievvel 1923.

Tevhid-i Efkâr, 30 Haziran 1923.

Ulus, 4 Kasım 1969.

Ulus, 5 Kasım 1969.

İnternet Kaynakları

Özkan, Asaf, “Askeri ve Mülki Heyet-i Mahsusalar”, *Atatürk Ansiklopedisi*, <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/askeri-ve-mulki-heyet-i-mahsusalar/>, son erişim tarihi: 02.02.2024.

<https://www.superfb.com/futbol/zeki-riza-gibisi-gelmediSXHBQ75254SXQ>, son erişim tarihi: 10.02.2024.

<https://www.modadenizkulubu.org.tr/kulubumuz/tarihce>, son erişim tarihi: 15.02.2024.

<https://www.herumutortakarar.com/atifet-apartmani/>, son erişim tarihi: 15.02.2024.

<https://www.wikitree.com/wiki/Whittall-175>, son erişim tarihi: 15.02.2024.

<https://www.fenerbahce.org/kulup/baskanlarimiz>, son erişim tarihi: 02.02.2024.

<https://fenerbahcetarihi.org/futbol-istanbul-sampiyonluklari/>, son erişim tarihi: 10.02.2024.

EKLER

<https://fenerbahcetarihi.org/2024/04/zeki-riza-sporel-arsivi/>

<https://www.fenerbahce.org/haberler/kulup/2023/11>

Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Arşivi (FK1G 26)

Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Arşivi (FK1G32)

https://tr.wikipedia.org/wiki/Zeki_R%C4%B1za_Sporel

https://cdn.tbmm.gov.tr/TbmmWeb/Albumler/Tbmm_Albumu/Cilt2.pdf

<https://www.rizeliunluler.com/rizeliler/osman-kavrakoglu-2691.html>

<https://www.biyografya.com/biyografi/20395>

